

ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ (1948 - 1973)

Στάθης Τσοτσόρος, Μηχανολόγος - Ηλεκτρολόγος Ε.Μ.Π., Οικονομολόγος

1. Ενέργεια και ανάπτυξη

Στη μέχρι σήμερα πορεία της ανθρωπότητας η ανάπτυξη εμφανίζεται άμεσα συνδεδεμένη ή ακόμα και εξαρτημένη από τις εξελίξεις στον τομέα της ενέργειας. Την υπόθεση αυτή ενισχύει η ιστορική πραγματικότητα αφού αφετηρία των πλέον σημαντικών περιόδων στην ανάπτυξη των σύγχρονων κοινωνιών, αποτέλεσαν οι ανακαλύψεις και νέες εφαρμογές στον τομέα ενεργειακής τεχνολογίας. Η οικονομική ανάπτυξη και το βιοτικό επίπεδο μιας χώρας συνδέεται άμεσα με την κατανάλωση ενέργειας, τα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά της οποίας αποτελούν αποφασιστικό παράγοντα για την προώθηση των αναπτυξιακών επιλογών.

Η μεταπολεμική ταχεία οικονομική ανάπτυξη, στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό στην αυξημένη κατανάλωση ενέργειας (οι βιομηχανικές χώρες διπλασίασαν την κατανάλωση πρωτογενούς ενέργειας μέχρι και το 1970), χαρακτηρίζεται δε από ταχεία διείσδυση του πετρελαίου που εκτόπισε σε μεγάλο βαθμό, από τα ενεργειακά ισοζύγια, τον άνθρακα που κυριαρχούσε κατά την προπολεμική περίοδο.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις εμπειρογνομόνων η κατανάλωση ενέργειας από το 1950 και μετά, είναι ίση με την ενέργεια που καταναλώθηκε στον πλανήτη στο σύνολο των προηγούμενων ιστορικών περιόδων. Παρά τις, έγκαιρα εκφρασμένες, από τις αρχές της δεκαετίας του '60, ανησυχίες για την εξάντληση των βεβαιωμένων αποθεμάτων πετρελαίου, η αντίληψη, των ανεξάντλητων και φθηνών ενεργειακών πόρων, θα ανατραπεί, στη διάρκεια της δεκαετίας του '70, και μόνο μετά την εκδήλωση των γνωστών ενεργειακών κρίσεων. Η διεθνής κοινότητα θα αντιδράσει στρεφόμενη προς αναζήτηση διεξόδων που θα επιτρέψουν τη σταδιακή μείωση του συντελεστή συσχέτισης των ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης και ενεργειακής κατανάλωσης.¹

1. Για τις τάσεις σε παγκόσμιο επίπεδο βλ. World Energy Council, Conclusions & Recommendations of 15th WEC Congress, Madrid 1992. Επίσης WEC Commission, Energy for Tomorrow's World. Draft Summary Global Report Madrid September 1992 και ιδιαίτερα p 11 έως 138. Στο ίδιο θέμα για την Ε.Ο.Κ. βλ. Commission of the European Communities, Energy in Europe, a view to the Future, Luxembourg 1992.

Επίσης βλ. C.E.C. Energy policies and trends in the European Community/Focus in the East, Luxembourg 1992 και C.E.C. Η ενέργεια στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, Ευρωπαϊκά κείμενα 7/1990, Λουξεμβούργο 1991.

Στην ίδια κατεύθυνση κινούνται οι προβληματισμοί, οι διαπιστώσεις και οι προτάσεις του συνεδρίου της Γενικής Διεύθυνσης Ενέργειας της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων : Energy for a new century, the European perspective Bruxelles, May 1990.

Επίσης μπορεί να συμβουλευθούμε σειρά μονογραφιών και άρθρων από τα οποία ενδεικτικά αναφέρουμε τα ακόλουθα : Energy policies in an uncertain World.

Ed. by Pearson Basingstoke, Macmillan 1989, XXXI, 113p. Mauli Hans : Europe and World energy, London, Sussex European Research Center : Butterworths 1980, VIII, 342p. Dr. H. Khatib, Dr. M. Munasinghe, Electricity the environment and sustainable World development W.E.C. 15th congress session 8. Madrid 1992, επίσης βλ. Κ. Λέφας, Ενεργειακές προοπτικές του άμεσου μέλλοντος και κατευθύνσεις για την έρευνα και ανάπτυξη Δελτίο Π.Σ.Δ.Μ.Η. Αθήνα Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1991.

2. Η Μεταπολεμική Ανάπτυξη της Ελληνικής Οικονομίας

2.1 Η περίοδος 1947-1956

Ανασυγκρότηση - Υποτίμηση (1953) - Προσαρμογή.

Στις αρχές της δεκαετίας του '50 έχει ολοκληρωθεί η "ανασυγκρότηση" του "κοινωνικοοικονομικού" παραγωγικού ιστού της χώρας και η ελληνική οικονομία έχει επανέλθει στις επιδόσεις της προπολεμικής περιόδου.

Η "ανασυγκρότηση" θα επιτευχθεί μέσα στο κλίμα που σε μεγάλο βαθμό καθόρισαν τα γεγονότα και το τελικό αποτέλεσμα του εμφύλιου πολέμου. Η εξυπηρέτηση των αναγκών συγκρότησης της "νέας τάξης" πραγμάτων στην ελληνική κοινωνία και οικονομία, επιβάρυνε σημαντικά το κόστος ανασυγκρότησης του παραγωγικού μηχανισμού της χώρας. Η αυθαίρετη "διανομή" των πιστώσεων της αμερικανικής βοήθειας στη μορφή των δανείων ανασυγκρότησης, που μετατράπηκαν στις περίφημες "παγωμένες" πιστώσεις, και αποτέλεσαν κυρίαρχο θέμα της δεκαετίας του '50, θα καθορίσει σε μεγάλο βαθμό τη δομή και τα κύρια χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες και θα στηρίξει τα πρόσωπα που κυριαρχούν στην οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας.²

Η αστάθεια και αβεβαιότητα της περιόδου ανασυγκρότησης επιβαρυνόμενη από τα γεγονότα του εμφύλιου και τις επιπτώσεις του κορεάτικου πολέμου, συνέβαλαν στην

Για την εξέλιξη των ενεργειακών μεγεθών εκτός των άλλων βλ. BP Statistical Review of World Energy (1992) and earlier issues. Επίσης UN energy Statistics Year Books.

Για τις μεταβολές στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες βλ. ο.π. 1. και ιδιαίτερα C.E.C. Η ενέργεια στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, σ. 9 - 12. Για τα ζητήματα σχετικά με τις αντιδράσεις του Ο.Π.Ε.Κ. και τις μεταβολές των τιμών πετρελαίου βλ. ενδιαφέρουσα ανάλυση στο Α. Αγγελόπουλος. Ένα παγκόσμιο σχέδιο για την απασχόληση. Κενοικονομικός σε διεθνή κλίμακα. Εκδόσεις Electra Press, Αθήνα 1984, σ. 104 και ελξ.

2. Η μεταπολεμική περίοδος χαρακτηρίζεται, στο ξεκίνημά της, από τις "παγωμένες πιστώσεις". Ήταν τα δάνεια προς τη βιομηχανία στο πλαίσιο της ανασυγκρότησης της οικονομίας (UNRRA, AMAΓΚ, Κεντρική Επιτροπή Δανείων Ο.Χ.Ο.Α) που από το 1952 είχαν παύσει να εξυπηρετούνται.

Το "πάγωμα" των κάθε κατηγορίας υποχρεώσεων των επιχειρήσεων που το 1956 υπολογίζονταν μεταξύ 2 και 3 δισ. δρχ. της εποχής, είχε δημιουργήσει εκρηκτική κατάσταση στην αγορά. Χαρακτηριστική είναι η αγόρευση του Γ. Μαύρου στη βουλή της 4-9-56. Βλ. Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής της Βουλής του άρθρου 35 του Συντάγματος Δ' Περιόδου - Α Συνόδου. Συνεδριάσεις ΚΣΤ', ΚΖ', ΚΗ', σελ. 499 και ελξ. Επίσης, βλ. Ανώνυμος συντάκτης "Αι παγωμένα πιστώσεις έχουν ανέλθει εις αστρονομικά ποσά" *Ελευθερία* (5-9-1956) σελ. 1 κ.ε.

Κάτω από την πίεση των γεγονότων ψηφίστηκε το Ν.Δ. 3562/56 πάνω στο οποίο στηρίχθηκαν οι ελπίδες (μάλλον υποκριτικές) της τότε κυβερνητικής πλευράς, για αντιμετώπιση του αδιέξοδου των υπερχρεωμένων επιχειρήσεων, δια μέσου της υπαγωγής των υπο τη διοίκηση των πιστωτών ή της ειδικής εκκαθάρισης. Βέβαια κομμάτι από τις μεγάλες υπερχρεωμένες επιχειρήσεις δεν υπήχθη στις διατάξεις του Ν. 3562/56 και οι "παγωμένες πιστώσεις" αντιμετωπίστηκαν με διαδοχικές ρυθμίσεις και παρατάσεις τόσο από την πλευρά των πιστωτικών ιδρυμάτων όσο και από την πλευρά του ελληνικού δημόσιου. Ετσι ακόμα και το 1984, σαράντα (40) περίπου χρόνια μετά τη σύναψη των δανείων, υπάρχουν ανεξόφλητα υπόλοιπα που ρυθμίζονται, παρά το γεγονός ότι ο πληθωρισμός έχει επιδράσει καθοριστικά στην απομείωση της πραγματικής αξίας των δανείων.

Αναφερόμε ενδεικτικά τις Πράξεις Υπουργικού Συμβουλίου 142/28-7-65 (ΦΕΚ Α 148/30-7-1965) και 124/27-6-1966 (ΦΕΚ Α 152/9-8-1966) περι ρυθμίσεων των υπό Νομικών και Φυσικών προσώπων οφειλομένων μεσομακροπρόθεσμων εις δολλάρια δανείων, αναφερόμενων μέσω της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος, που δεν κυριώθηκαν με νόμο. Ετσι μετα διαδοχικές αποφάσεις μεταξύ των ετών 1975 και 1980 και σειρά αλληλογραφίας της Ε.Τ.Β.Α. που χειρίζεται το θέμα και του τότε Υπουργείου Συντονισμού φθάνουμε σε τελική πρόταση που καλύφθηκε με την 55/30-8-84 απόφαση του Δ.Σ. της Ε.Τ.Β.Α. για ρύθμιση των οφειλών υπό την προϋπόθεση καταβολής από το Δημόσιο ποσού 400 εκατ. δρχ. Ανάλογες ρυθμίσεις (επανυπολογισμός οφειλών με χαμηλό επιτόκιο 3-4% κεφαλαιοποίηση οφειλών, παράταση διάρκειας των δανείων) για βιοτεχνικά και βιομηχανικά δάνεια προβλέπουν οι αποφάσεις 77/29-7-1967 και 80/21-10-1967 του Δ.Σ. της Ε.Τ.Β.Α. που δεν είχαν σαν αποτέλεσμα τη ρευστοποίηση των οφειλών. Ακολούθησε η απόφαση 175/19-6-1981 που προέβλεπε μερική απόσβεση του υπολοίπου των απαιτήσεων και που μέχρι σήμερα δεν οδήγησε σε ολοκλήρωση της ρευστοποίησης των οφειλών.

διατήρηση ενός παρατεταμένου (ως τις αρχές της δεκαετίας του '50) και εντόνου πληθωριστικού κλίματος, που συνοδευόταν από έντονες διακυμάνσεις των τιμών. Έντονες διακυμάνσεις παρατηρούνται και στην προσφορά αγαθών οι οποίες, πέραν των επιδράσεων της αγροτικής παραγωγής, οφείλονται στις τάσεις αποθεματοποίησης λόγω των έκρυθμων γεγονότων αλλά και στην εξάρτηση των εισαγωγών από το ύψος της αμερικανικής βοήθειας και το επίπεδο των διεθνών τιμών.

Η πληθωριστική περίοδος συνεχίζεται παρά τη δραστηριοποίηση παρεμβατικών μηχανισμών, αφ' ενός μεν για τον έλεγχο της νομισματικής κυκλοφορίας στο πλαίσιο

α) της δαπανηρής πολιτικής πώλησης χρυσών λιρών από την Τράπεζα της Ελλάδος με σκοπό την απορρόφηση του χαρτονομίσματος

β) της αποπληθωριστικής πολιτικής που ακολουθήθηκε κατά τη διαχείριση της αμερικανικής βοήθειας με την ενίσχυση του αδιάθετου υπολοίπου της βοήθειας, σε δραχμές έναντι των πιστώσεων της Κεντρικής Τράπεζας προς το Δημόσιο και αφ' ετέρου, για τον έλεγχο των τιμών (έλεγχοι-διανομή με το δελτίο, επιδοτήσεις εισαγόμενων ειδών).

Θα πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη κατά την εκτίμηση των μεταβολών των μεγεθών, ότι από το 1951 (έναξη κορεατικού πολέμου-περικοπή αμερικανικής βοήθειας) ασκήθηκε συσταλτική πιστωτική πολιτική, με αποτέλεσμα τη σχεδόν μηδενική μεταβολή των τιμών χονδρικής για το 1952, "επίτευγμα" με σημαντικές αρνητικές παρενέργειες στην παραγωγή, της οποίας οι διαρθρωτικές και δομικές αδυναμίες ήσαν ήδη εμφανείς.

Η εγγενής αδυναμία εξισορρόπησης των εξωτερικών συναλλαγών καθώς και το πρόβλημα της εσωτερικής νομισματικής σταθερότητας παρά την προσωρινή του άμβλυνση απαιτούσαν αντιμετώπιση με ευρύτερη χρονική προοπτική.

Το πακέτο των μέτρων του 1953, έρχεται να αντιμετωπίσει τα οξυμμένα οικονομικά προβλήματα, αλλά και να καθορίσει, σε μεγάλο βαθμό, το πλαίσιο και την πολιτική ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας στις επόμενες δεκαετίες.

Παράλληλα με στόχο την προσέλκυση των αναγκαίων κεφαλαίων εξωτερικού για τη στήριξη του αναπτυξιακού προγράμματος 1952-1956, του οποίου η υλοποίηση ήταν προβληματική λόγω ανεπάρκειας πόρων, ψηφίστηκε ο Ν. 2687/31 Οκτωβρίου 1953 "περί επενδύσεων και προστασίας κεφαλαίων εξωτερικού". Ο Ν. 2687/53 θα αποτελέσει για τις επόμενες δεκαετίες το βασικό νομοθετικό πλαίσιο κινήτρων για τις επενδύσεις στη χώρα.

Η τετραετία 1953-1956 αποτελεί περίοδο προσαρμογής της οικονομίας στις νέες συνθήκες. Στη διάρκεια της περιόδου αυτής, ο τιμάρημος κόστους ζωής, περιορίζεται στο 3,7% και ο τιμάρημος χονδρικής πωλήσεως στο 7,9%. Οι καταθέσεις των τραπεζών τετραπλασιάζονται σε σχέση με το 1952 και οι πιστώσεις υπερδιπλασιάζονται. Οι επενδύσεις όμως δημόσιες και ιδιωτικές αυξάνουν με βραδύτατους ρυθμούς, δεν ξεπερνούν το ποσοστό του Α.Ε.Π. το 13,5% όταν την ίδια εποχή στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης το αντίστοιχο μέγεθος κυμαίνεται μεταξύ 17 και 31%. ενώ τη διάρθρωσή τους χαρακτηρίζει η υψηλή συμμετοχή (74,3%) των κτιρίων και λοιπών κατασκευών.³

3. Για τις ανάγκες της εργασίας χρησιμοποιούμε τα στατιστικά στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος. Μακροχρόνιες Στατιστικές Σειρές της Ελληνικής Οικονομίας. Αθήνα 1992.

Το εμπορικό ισοζύγιο συνεχώς ελλειμματικό, αυξάνεται μεταξύ των ετών 1953-1956 κατά 134,9% φθάνοντας στα 256 εκατομμύρια δολλάρια. Οι εξαγωγές θα καλύψουν, κατά μέσο όρο, το 51,5% των εισαγωγών, έναντι 65,5% κατά την προπολεμική περίοδο (1938), η δε συγκράτηση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, οφείλεται στην κατά 69,4%, αύξηση των άδηλων πόρων.

Το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (Α.Ε.Π.) κατά την περίοδο 1948-1952, θα κινηθεί αυξητικά με μέσο ετήσιο ρυθμό 9,2% (σε σταθερές τιμές 1970), αλλά με έντονες διακυμάνσεις στο ρυθμό μεταβολής. Ήδη κατά το 1952 το Α.Ε.Π. εμφανίζεται αυξημένο κατά 25% έναντι του προπολεμικού (1938) επιπέδου. Παρά όμως τις σημαντικές αυξητικές μεταβολές το κατά κεφαλή ακαθάριστο εισόδημα κινείται περί τα 130 δολλάρια που αντιστοιχεί, στο 8% περίπου του κατά κεφαλή Α.Ε.Ε. των Η.Π.Α. και στο 32,5% της Γερμανίας.⁴

Το χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης συνοδεύεται από έντονα διαρθρωτικά προβλήματα τόσο στο συνολικό επίπεδο όσο και στους βασικούς τομείς της οικονομικής δραστηριότητας. Ο πρωτογενής τομέας στη διάρκεια της τετραετίας 1949-1952 συμμετέχει με ποσοστό 29,5% στη διαμόρφωση του Α.Ε.Π. έναντι 18,5% του δευτερογενή τομέα και 52,0% του τριτογενή τομέα της εκτεταμένης υποαπασχόλησης και του παρασιτισμού. Η "ανασυγκροτημένη" μεταποίηση ξεπερνά το 11% του Α.Ε.Π. και δείχνει ότι η εκβιομηχάνιση αποτελεί ακόμα μελλοντική υπόθεση για τη χώρα.

Το Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα θα αυξηθεί, μεταξύ των ετών 1952-1956, κατά 35,9%, σε σταθερές τιμές 1970. Ταχύτερα αυξάνεται το ακαθάριστο προϊόν της δευτερογενούς παραγωγής (57,8%) και της μεταποίησης (55,5%) που σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στη σημαντική, για τις δυνατότητες της περιόδου, χρηματοδότηση του τομέα, αλλά και στα χαμηλά μεγέθη αφετηρίας των συγκρίσεων. Άλλωστε παρά την ταχύτατη αυτή μεταβολή, το 1956, η συμμετοχή της μεταποίησης στη διαμόρφωση του Εθνικού Εισοδήματος φθάνει μόλις το 15,5%.

Το κατά κεφαλή εισόδημα όμως παραμένει ακόμα σε πολύ χαμηλό συγκριτικό επίπεδο, η δε διάρθρωση της κατανάλωσης (49% τρόφιμα, 12% ιματισμός) είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα καθυστερημένης οικονομίας.

Ιδιαίτερα οξύ επίσης εμφανίζεται το πρόβλημα στον τομέα της απασχόλησης με κύριο χαρακτηριστικό την υπερπροσφορά εργασίας σε σχέση με τον υφιστάμενο παραγωγικό εξοπλισμό. Το πρόβλημα για τους εργαζόμενους επιδεινώθηκε με την κατάργηση των περιορισμών στην απόλυση (Ν. 2961/54) και σε συνδυασμό με τη βραδεία αύξηση των επενδύσεων, σαν μόνη διέξοδος απέμεινε η μετανάστευση που αυξάνεται με ταχύ ρυθμό, έτσι ώστε το 1956 να καλύπτει το 71% της αύξησης του εργατικού δυναμικού της χώρας.

2.2 Η Περίοδος της Ανάπτυξης (1956-1973)

Η περίοδος 1956-1973, χαρακτηρίζεται από τους υψηλούς ρυθμούς αύξησης του Α.Ε.Π. αλλά και τις έντονες διακυμάνσεις. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του Α.Ε.Π., σε

4. Τράπεζα της Ελλάδος. Τα πρώτα πενήντα χρόνια της Τραπεζής της Ελλάδος Αθήνα 1978 σ. 379.

σταθερές τιμές, για το σύνολο της περιόδου διαμορφώνεται στο 6,4%, ενώ στις υποπεριόδους 1956-1963, 1964-1967, 1967-1973, κινείται στο επίπεδο του 5,8%, 6,4% και 8,1% αντίστοιχα. Οι διακυμάνσεις της παραγωγής, ακόμα και στο μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας του '60 αντανakλούν κύρια την "παρενιαυτοφορία" και τον τετραετή κύκλο παραγωγής της αγροτικής παραγωγής⁵.

Η διαρθρωτική μεταβολή αδύναμη μέχρι και το 1964, επιταχύνεται στη συνέχεια, έτσι ώστε μεταξύ των τετραετιών 1961-1964 και 1969-1972 να αυξηθεί η συμμετοχή της μεταποίησης στη σύνθεση του Α.Ε.Π. κατά 4,8 ποσοστιαίες μονάδες έναντι ανάλογης μείωσης 4,5 ποσοστιαίων μονάδων της συμμετοχής του πρωτογενή τομέα. Σημαντική επίσης κρίνεται η αυξητική τάση της συμμετοχής του κλάδου των κατασκευών (3,3 ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ της πρώτης τετραετίας της δεκαετίας του '50 και της αντίστοιχης του '70).

Η ανάπτυξη της οικονομίας (μεγέθη-διαρθρωτική μεταβολή) θα επιτευχθεί σε περιβάλλον νομισματικής ισορροπίας μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του '70. Η έντονη επεκτατική πολιτική της δικτατορίας (1968-1970) θα διακοπεί το 1971 υπό την πίεση της αυξημένης καταναλωτικής ζήτησης, της σταθεροποίησης αυξητικών τάσεων στις τιμές, για πρώτη φορά μετά το 1953, αλλά και της εκδήλωσης εκτεταμένων κερδοσκοπικών φαινομένων (υπερθεματοποιήσεις, χρηματιστήριο). Από τις αρχές του 1972 η οικονομία της χώρας κινείται στην τροχιά της ύφεσης και του στασιμοληθωρισμού. Το 1973 ο πληθωρισμός θα κινηθεί σε επίπεδο διψήφιου αριθμού, όπου και θα σταθεροποιηθεί στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται μετά την πρώτη σημαντική αύξηση των τιμών του πετρελαίου (τέλη 1973) που απλά επιτάχυνε την ανάδειξη της κρίσης του μοντέλου μεταπολεμικής ανάπτυξης.

Οι σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες και οι περιορισμένες μεταβολές στο επίπεδο τιμών, αποτέλεσαν βασικό στόχο της νομισματικής πολιτικής κατά την περίοδο που εξετάζεται. Στη διάρκεια της πρώτης φάσης (1956-1964) ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής των τιμών κυμαίνεται μεταξύ -0,4% (1962) και 2,9% (1963), διαμορφώνοντας μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης 1,6%.⁶

Παρά την ασταθή περίοδο που ακολούθησε την κυβερνητική μεταβολή (1963-1964) και μέχρι την επιβολή της δικτατορίας, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης των τιμών μεταξύ των ετών 1964-1967 διαμορφώνεται στο επίπεδο του 2,7% για να περιορισθεί και πάλι στο 2,1% κατά την επόμενη πενταετία 1967-1971, με το τέλος της οποίας κλείνει η περίοδος όπου οι συνθήκες και οι εξωτερικοί παράγοντες επέτρεψαν την επίτευξη των στόχων της νομισματικής ισορροπίας.

Η επίτευξη του στόχου νομισματικής ισορροπίας στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό στη θεαματική εξέλιξη των άδηλων πόρων που αναδείχθηκαν ως το δυναμικότερο στοιχείο του ενεργητικού σκέλους του ισοζυγίου πληρωμών. Οι άδηλοι πόροι ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '50 υπερβαίνουν τις εισπράξεις των εξαγωγών αυξάνονται δε στη συνέχεια

5. Ζολώτας Ξενοφών. Νομισματική Ισορροπία και Οικονομική Ανάπτυξη. Τραπεζα της Ελλάδος, Αρχείο Μελετών και Ομιλιών αρ. 16 Αθήνα 1964 σ. 61. Επίσης, Δρακάτος Κωνστ. Στατιστική ανάλυσις των βραχυχρονίων διακυμάνσεων εις τον αγροτικών τομέα. Τράπεζα της Ελλάδος, Η ελληνική οικονομία κατά το έτος 1966, Αθήνα, 1967 σ. 198 και εξής.

6. Ζολώτας Ξενοφών ό.π. σ.45 και εξής.

με ταχύτερους ρυθμούς έτσι ώστε στη δεκαετία του '60 αποτελούν το 150% και στις αρχές της δεκαετίας του '70 το διπλάσιο σχεδόν της αξίας των εξαγωγών.

Η διάρθρωση των εξαγωγών αποτελεί οπωσδήποτε δείκτη-μέτρο των παραγωγικών και ανταγωνιστικών δυνατοτήτων της οικονομίας. Κατά την πρώτη υποπερίοδο (1956-1964) της αναπτυξιακής περιόδου, οι διαρθρωτικές αλλαγές των εξαγωγών είναι περιορισμένες. Το 1963, τα βιοτεχνικά και βιομηχανικά προϊόντα αποτελούν το 52% των εξαγωγών οι οποίες κυριαρχούνται από τα αγροτικά προϊόντα (καπνός 43,2%) και τις πρώτες ύλες και ημικατεργασμένα προϊόντα (17,8%) . Σημαντική αλλά με τάσεις περιορισμού (32,4% το 1958, 24,2% το 1963) διατηρείται η συμμετοχή των τροφίμων και ποτών.

Το 1967, τέλος της 6^{ης} υποπεριόδου, τα βιοτεχνικά και βιομηχανικά προϊόντα υπερτριπλασιάζουν τη συμμετοχή στις εξαγωγές (18%) ενώ πτωτική διαγράφεται η πορεία της συμμετοχής των πρώτων υλών και των ημικατεργασμένων προϊόντων (μείωση κατά 5 ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ 1963-1967) και του καπνού (μείωση κατά 15,6 ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ των ετών 1963-1967).

Η διάρθρωση των εισαγωγών, που αναπτύσσονται χωρίς βελτίωση των όρων εμπορίου και χρηματοδοτούνται από πόρους που σε μεγάλο βαθμό δεν προέρχονται από τη λειτουργία και δεν διασυνδέονται με τον παραγωγικό μηχανισμό, αντανακλούν τις διαρκείς διαρθρωτικές αδυναμίες και τον αυξανόμενο βαθμό εξάρτησης της οικονομίας .

Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, αρνητικό στο σύνολο της περιόδου 1956-1973, θα καλυφθεί από την εισροή κεφαλαίων κυρίως του ιδιωτικού τομέα. Το ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών εμφανίζεται θετικό στο μεγαλύτερο διάστημα της πρώτης υποπεριόδου (1958-1964) και μάλιστα χωρίς σημαντική προσφυγή σε εξωτερικό δανεισμό από την πλευρά του δημόσιου τομέα. Στο δεύτερο μέρος της δεκαετίας του '60, το ισοζύγιο των εξωτερικών συναλλαγών εμφανίζεται αρνητικό σε μέσο ετήσιο επίπεδο 8,8% των συναλλαγματικών διαθεσίμων της χώρας. Η εκτεταμένη προσφυγή του δημοσίου τομέα στον εξωτερικό δανεισμό κατά την τριετία 1971-1973 (σε σχέση με το 1970, ο δανεισμός του δημοσίου τομέα, υπερδιπλασιάζεται το 1971, υπερπενταπλασιάζεται το 1972, υπερεπταπλασιάζεται το 1973) θα επιτρέψει προσωρινό θετικό ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών που από το 1973 θα ανατραπεί και πάλι.

Η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στην εισροή κεφαλαίων, ανέρχεται σε ποσοστό, 79,4% κατά την υποπερίοδο 1956-1964, και περιορίζεται στη συνέχεια στο 71,50% και 70,74% μεταξύ των ετών 1964-1967 και 1967-1973 αντίστοιχα. Η διαχρονικά αυξανόμενη συμμετοχή του δημοσίου τομέα στη διαμόρφωση του ισοζυγίου εξωτερικών συναλλαγών (ήδη το 1973 ο δανεισμός του ευρύτερου δημοσίου τομέα αποτελεί το 34,64% της εισροής κεφαλαίων) είναι ενδεικτική αφ' ενός μεν των αδυναμιών του παραγωγικού μηχανισμού να λειτουργήσει ανταγωνιστικά και αυτοδύναμα αφ' ετέρου δε των αυξημένων πόρων που απαιτεί η διευρυνόμενη παρουσία του δημοσίου τομέα.

Η αύξηση των δαπανών του τακτικού προϋπολογισμού με ρυθμούς ταχύτερους της αύξησης του Α.Ε.Π. (οι δαπάνες του τακτικού προϋπολογισμού αποτελούν το 16% περίπου του Α.Ε.Π. μέχρι και το 1963 ενώ από το 1967 κυμαίνονται περί το 20% περίπου) πιέζει προς την κατεύθυνση της αύξησης των εσόδων. Τα έσοδα ακολουθούν αυξητικούς ρυθμούς ανάλογους των εξόδων και η διάρθρωσή τους χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία

των εμμέσων φόρων που κυμαίνονται μεταξύ του 64,4% και 73,3% των συνολικών εσόδων έναντι 16,6% και 22,1% των αμέσων φόρων. Ως ποσοστό του Α.Ε.Π. το σύνολο αμέσων και εμμέσων φόρων από 13,3% το 1956 αυξάνεται σε 15,6% το 1964, 18,6% το 1967 και 19,8% το 1972.

Η αυξητική πορεία των φορολογικών εσόδων, δεν συνοδεύθηκε, από σχετική μεταβολή της σχέσης των αμέσων προς τους έμμεσους φόρους, παγιώνοντας σταδιακά ένα φορολογικό σύστημα με θετικές μεν ταμειευτικές αποδόσεις, περιορισμένες όμως δυνατότητες σύλληψης της φοροδιαφυγής και αποτέλεσμα την επιβάρυνση των κατώτερων εισοδηματικών τάξεων παρά τις κατά καιρούς απόπειρες βελτίωσής του.

Παρά όμως την ουσιαστική διεύρυνση των φορολογικών εσόδων, το πλεόνασμα του τακτικού προϋπολογισμού ως ποσοστό των δαπανών επενδύσεων θα κινηθεί (όπως προαναφέρθηκε) σε επίπεδα μικρότερα του 30%. Η πολιτική χρηματοδότησης των κρατικών επενδύσεων με δανειακούς, ακόμα και θραυσιπρόθεσμου χαρακτήρα, πόρους αποτέλεσε στοιχείο επεκτατικής πολιτικής που οπωσδήποτε άσκησε αυξητικές πιέσεις επί της προαφοράς χρήματος.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι η "επεκτατική προώθηση" της οικονομίας κατά την περίοδο της νομισματικής ισορροπίας κατέληξε σε αύξηση των τιμών και του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών, κατά μέσο ποσοστό 67,0% περίπου, ενώ παράλληλα διαπιστώνεται αμείωτη η επίδραση των διαρθρωτικών αδυναμιών του παραγωγικού μηχανισμού στην διαμόρφωση του Α.Ε.Π.⁷ θα πρέπει να εκφραστούν σοβαρές επιφυλάξεις για την αποτελεσματική (προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης) διάθεση των πόρων. Τους προβληματισμούς αυτούς έρχεται να ενισχύσει και η διαπιστωμένη πρακτική της επιλεκτικής κατανομής των πόρων ιδιαίτερα στην περίπτωση του ιδιωτικού τομέα με πλέον χαρακτηριστική την περίπτωση της βιομηχανίας.

2.3 Κατανάλωση και Επενδύσεις.

Κατά την περίοδο 1948-1973 η ακαθάριστη εθνική δαπάνη (Α.Ε.Δ.) της οικονομίας ως ποσοστό του Α.Ε.Π. ξεπερνά κατά μέσο όρο το 120%, ενώ από το 1963 και μετά θα κυμανθεί περί το 125%.⁸

Η συνολική κατανάλωση ξεπερνά το 100% του Α.Ε.Π. μέχρι και το 1963 (111,0% την τριετία 1950-1952 103,5% την τετραετία 1953-1956, 101,6% την επταετία 1957-1963) και ακολουθεί πτωτική πορεία, που συνεχίζεται και στη δεκαετία 1964-1973, στη διάρκεια της οποίας περιορίζεται κατά μέσο όρο στο 94,2% του Α.Ε.Π.

Η δημόσια κατανάλωση εμφανίζει ελάχιστη διακύμανση (εύρος 2 ποσοστιαίων μονάδων) στο σύνολό της μέχρι και το 1973 περίπου, με μέγιστη τιμή 15,2% του Α.Ε.Π. το 1952. Αντίθετα σαφής είναι η μεταβολή που σημειώνεται στο μέγεθος της ιδιωτικής κατανάλωσης (μείωση κατά 25,6 ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ των ετών 1950 και 1973). Μετά την υποτίμηση του 1953 η ιδιωτική κατανάλωση εμφανίζει, για το υπόλοιπο της δεκαετίας

7. Ζολώτας Ξενοφών ό.π. σ. 61.

8. Βλ. ό.π. υποσ. 5.

του '50, μέση τιμή 90,6% του Α.Ε.Π., για να περιορισθεί στο 83,5% στη δεκαετία του '60 και στο 75% κατά την τριετία 1971-1973.

Ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής της ιδιωτικής κατανάλωσης (σταθερές τιμές 1970) προσδιορίζει κατά το κύριο λόγο την εξέλιξη της συνολικής κατανάλωσης. Οι διαφοροποιήσεις της δημόσιας κατανάλωσης (ταχύτεροι ρυθμοί 1955-1956, 1959-1966, 1973, βραδύτεροι ρυθμοί 1953-1954, 1957-1958, 1967-1972) δεν ήσαν σε θέση να περιορίσουν ουσιαστικά τον κυρίαρχο ρόλο της ιδιωτικής, στη διαμόρφωση των τάσεων της συνολικής κατανάλωσης.

Η εγχώρια ιδιωτική κατανάλωση, περίπου πενταπλάσια της δημόσιας κατανάλωσης (σε σταθερές τιμές 1970) για το σύνολο της περιόδου θα διαγράψει την αυξητική της πορεία (1953 : 78,9 δισ.δρχ., 1956 : 93,1 δισ.δρχ., 1963 : 128,5 δισ.δρχ., 1973 : 260,4 δισ.δρχ.) με διαρθρωτικές μεταβολές που επιταχύνονται μετά το 1963. Στη διάρκεια της δεκαετίας 1964-1973 η δαπάνη για τρόφιμα περιορίζεται κατά 10,2 ποσοστιαίες μονάδες για να αυξηθούν αντίστοιχα οι δαπάνες : για θέρμανση, ύδρευση, επικοινωνίες (αύξηση συμμετοχής κατά 53,6%) για μεταφορές (αύξηση συμμετοχής κατά 31,1%) και για ένδυση, υπόδηση, έπιπλα (αύξηση συμμετοχής της τάξης του 20%).

Οι συνολικές επενδύσεις (Σ.Ε.) ως ποσοστό του Α.Ε.Π. παρά τα κίνητρα, που θεσπίζονται το 1953, μόλις το 1960 θα ξεπεράσουν το 20% (μέσος όρος περιόδου 1948-1952 : 14,3%, 1953-1956 : 14,8%, 1957-1960 : 18,8%).

Η μέση τιμή για τη δεκαετία 1954-1963 υπολογίζεται στο 18,6%, και η αυξητική μεταβολή σε 7,2 ποσοστιαίες μονάδες. Η ανοδική τάση των επενδύσεων θα συνεχισθεί και την περίοδο 1964-1967 που προηγείται της δικτατορίας. Οι Σ.Ε. με μέση τιμή, για την τετραετία 24,1% του Α.Ε.Π. μετά μια προσωρινή υποχώρηση κατά το 1967, θα κινηθούν στη συνέχεια στα ψηλότερα επίπεδα της μεταπολεμικής περιόδου. Η μέγιστη τιμή, 31,8% σημειώνεται το 1972 και η μέση τιμή για την εξαετία 1968-1973 διαμορφώνεται σε 29,2% του Α.Ε.Π.

Οι δημόσιες επενδύσεις με εξαίρεση την τριετία 1960-1962 δεν ξεπερνούν σε σταθερές τιμές το 1/3 των συνολικών επενδύσεων ενώ η ελάχιστη συμμετοχή των 27,6% σημειώνεται το 1966.

Οι κατοικίες και τα λοιπά κτίρια συγκεντρώνουν το 60% περίπου των ιδιωτικών επενδύσεων μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του '60 (1963 : 62,7%) ποσοστό που θα περιορισθεί μέχρι και το 56% περίπου στη δεκαετία των σημαντικών επενδύσεων, 1964-1973. Η κατοικία, με εξαίρεση την περίοδο των μέσων της δεκαετίας του '60, συγκεντρώνει το 45% περίπου των ιδιωτικών επενδύσεων όταν οι επενδύσεις σε μηχανήματα και λοιπό εξοπλισμό του ιδιωτικού τομέα κινούνται περί το 25%. Τα μηχανήματα και ο λοιπός εξοπλισμός των ιδιωτικών επενδύσεων αποτελούν το 15-20% των συνολικών επενδύσεων ενώ το αντίστοιχο μέγεθος για τις δημόσιες επενδύσεις κυμαίνεται μεταξύ 4 και 7%.

Ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής των επενδύσεων θα κινηθεί σε υψηλά επίπεδα (σημαντικά υψηλότερα σε σχέση με το Α.Ε.Π. και την κατανάλωση) και με σημαντικές διακυμάνσεις που οριοθετούν τρεις βασικές περιόδους επενδυτικής "έξαρσης".

Την πρώτη περίοδο, 1955-1958, οι υψηλοί ρυθμοί (μέση ετήσια μεταβολή 13,8%) οφείλονταν σε μεγάλο βαθμό στα μικρά μεγέθη αφετηρίας (οι συνολικές ετήσιες επενδύ-

σεις για το 1953 σε σταθερές τιμές 1970 ήσαν 14.252 εκατ. δρχ.) αλλά και στους υψηλούς αυξητικούς ρυθμούς των δημοσίων επενδύσεων.

Τη δεύτερη περίοδο 1963-1965 οι μεγάλες βιομηχανικές, ιδιωτικές επενδύσεις είναι που καθορίζουν τους υψηλούς ρυθμούς μεταβολής (μέση ετήσια μεταβολή 12,8%) φαινόμενο που θα επαναληφθεί και κατά τις υποπεριόδους 1968-1969, 1971-1972 με τη διαφορά ότι στην περίπτωση αυτή σημαντική κρίνεται η συμβολή και των δημοσίων επενδύσεων.

Από την ανάλυση κατά είδος και κλάδο των συνολικών ακαθαρίστων επενδύσεων διαπιστώνεται ότι στη μεν πρώτη περίοδο επενδυτικής έξαρσης, η μεταποίηση, ο μηχανικός εξοπλισμός και τα λοιπά έργα και κατασκευές, κινούνται με αυξητικούς ρυθμούς μεταβολής σημαντικά υψηλότερους του συνόλου των επενδύσεων.

Στις δύο επόμενες περιόδους μεταποίηση και μηχανικός εξοπλισμός θα διατηρήσουν το ρόλο τους που ενισχύεται από τους ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης των επενδύσεων σε κατοικίες, εξέλιξη που θα αποσχολεί στο εξής τους υπεύθυνους για τη διάρθρωση των επενδύσεων.

Όπως ήδη προαναφέραμε η συνολική κατανάλωση στο σύνολο της "περιόδου ανάπτυξης" κινείται σε υψηλά επίπεδα και παρά την πτωτική της τάση θα διατηρήσει την Ελλάδα στις πρώτες θέσεις μεταξύ χωρών ακόμα και με σημαντικά χαμηλότερο κατά κεφαλή εισόδημα. Αντίθετα στον τομέα των επενδύσεων, μόνο από τα μέσα της δεκαετίας του '60 οι σχετικοί δείκτες τοποθετούν την Ελλάδα στις χώρες με υψηλές "αναπτυξιακές" επιδόσεις.

Η θετική όμως αυτή εικόνα αναιρείται σε μεγάλο βαθμό από τη συγκριτική κατά κλάδο και είδος επένδυσης, μελέτη των "επιδόσεων" της χώρας. Υπό το πρίσμα αυτό οι συγκριτικά χαμηλοί δείκτες για το μηχανικό εξοπλισμό και τον κλάδο της μεταποίησης, σε συνδυασμό με τον ανάλογα υψηλό δείκτη για τις κατοικίες αναδεικνύουν το διαρθρωτικό πρόβλημα των επενδύσεων, με καθοριστικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της παραγωγικής βάσης.⁹

3 Δομή και Ανάπτυξη του Ενεργειακού Συστήματος

Το ελληνικό ενεργειακό σύστημα στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο δεν διέφερε σημαντικά από αυτό της προπολεμικής περιόδου. Οι περιορισμένες και τοπικής εμβέλειας επιχειρήσεις ηλεκτρισμού, η επιχείρηση φωταερίου της Αθήνας, το υποτυπώδες σύστημα διακίνησης των πετρελαιοειδών και η ελάχιστη εξορυκτική δραστηριότητα λιγνίτη συνθεταν τα βασικά σημεία αναφοράς του συστήματος.

Το 1948, έτος σύνταξης του πρώτου μακροπρόθεσμου ενεργειακού προγράμματος, στο πλαίσιο της ανασυγκρότησης, η κατανάλωση πρωτογενών μορφών ενέργειας, είχε φθάσει στο επίπεδο της προπολεμικής περιόδου δηλαδή, στους 1.630 Τόννους Ισοδύνα-

9. Το ζήτημα της διάρθρωσης των επενδύσεων επισημαίνεται στο σύνολο των σχετικών μελετών και εκδόσεων της Τράπεζας της Ελλάδος ό.π. υποσ. 6, 7, σχετικών μονογραφιών ό.π. 7 και σχετικής αρθρογραφίας. Μεταξύ άλλων βλ. Τράπεζα της Ελλάδος. Η ελληνική οικονομία. Αθήνα, 1982.

μου Πετρελαίου, (Τ.Ι.Π.) από τους οποίους σε 630 Τ.Ι.Π. υπολογιζόταν η οικιακή κατανάλωση θιομάζας.¹⁰

Με εξαίρεση τα καυσόξυλα, που προορίζονταν για οικιακή χρήση, τα υπόλοιπα ενεργειακά καύσιμα, εισάγονταν από το εξωτερικό, σε ποσοστό που ξεπερνούσε το 98%, διαμορφώνοντας το δείκτη ενεργειακής αυτοδυναμίας της χώρας, σε πολύ χαμηλό επίπεδο.

Από τη συγκριτική ανάλυση των ενεργειακών ισοζυγίων, των ετών 1938 και 1948, προκύπτουν σημαντικές διαφορές, τόσο στο επίπεδο της κατανάλωσης πρωτογενών μορφών, όσο και τελικής ενέργειας. Ως κυριότερη από τις μεταβολές κρίνεται η αντικατάσταση του λιθάνθρακα με πετρελαιοειδή, στη ναυτιλία, τη βιομηχανία και την παραγωγή ηλεκτρισμού. Συνέπεια της μεταβολής αυτής είναι η κατά 37,4 ποσοστιαίες μονάδες, υποχώρηση της θέσης του λιθάνθρακα, στο ενεργειακό ισοζύγιο κατανάλωσης πρωτογενών μορφών ενέργειας, έναντι ενίσχυσης της θέσης των πετρελαιοειδών κατά 43,4 ποσοστιαίες μονάδες.

Στον τομέα του ηλεκτρισμού, μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του '40, το σύστημα παραγωγής - διανομής ηλεκτρικής ενέργειας της χώρας, αποτελούσαν, ένας μικρός αριθμός τοπικών επιχειρήσεων, με δίκτυα διανομής περιορισμένης εμβέλειας, που εξυπηρετούσαν τις ανάγκες της ευρύτερης περιοχής τους και μόνο.¹¹

Μικρά ζεύγη νηξελομηχανών, με εγκατεστημένη ισχύ μερικών δεκάδων και στην καλύτερη περίπτωση εκατοντάδων KW, αποτελούσαν τον κύριο εξοπλισμό των μονάδων παραγωγής ηλεκτρισμού, με μέση εγκατεστημένη ισχύ ανά μονάδα παραγωγής 129 KW (με εξαίρεση την Ηλεκτρική Εταιρεία Αθηνών - Πειραιώς Η.Ε.Α.Π.) και τάση κατά κανόνα ίση με την τάση διανομής.

Σε ελάχιστες περιπτώσεις η παραγωγή γινόταν με ατμομηχανές μικρής ισχύος και μόνο στην περίπτωση της Η.Ε.Α.Π. η παραγωγή γινόταν με ατμοστροβιλογεννήτριες μεγάλης ισχύος. Η εγκατεστημένη ισχύς των μονάδων της Η.Ε.Α.Π. έφθανε προπολεμικά στα 65MW και αποτελούσε το 52% της συνολικής εγκατεστημένης ισχύος στη χώρα (125 MW), ενώ εκτιμάται ότι διέθετε και το σύνολο σχεδόν της εφεδρικής ισχύος περίπου 20% της μέγιστης ζήτησης στη χώρα, που υπολογιζόταν αθροιστικά σε 100 MW.

Τα χρησιμοποιούμενα καύσιμα ήταν εισαγόμενα σχεδόν στο σύνολό τους (άνθρακας, μαζούτ, πετρέλαιο) ενώ λειτουργούσαν και 8 μικροί υδροηλεκτρικοί σταθμοί συνολικής ισχύος 9,2MW.

Το σύστημα ηλεκτρικής ενέργειας γνώρισε μια σχετικά περιορισμένη ανάπτυξη από τα μέσα της δεκαετίας του '20 και μετά. Η λειτουργία της Ηλεκτρικής Εταιρείας Αθηνών - Πειραιώς συνέβαλε αποφασιστικά στην εξέλιξη αυτή. Το 1939 λειτουργούσαν στη χώρα 346 "μονάδες παραγωγής" και ηλεκτροδοτούσαν μόλις 438 δήμους και κοινότη-

10. Ανώτατον Συμβούλιον Ανασυγκρότησης. Το ενεργειακό πρόβλημα της Ελλάδος. Τόμος Α. Ελληνικών μακροπρόθεσμων προγράμματα ενέργειας. Σειρά Μελετών Ανασυγκρότησης του Υπουργείου Συντονισμού αρ.3 Αθήνα 1949 σ. 79-80. Επίσης Α. Δελένδης - Ι. Μαγγιώρας. Πώς τίθεται το ελληνικό πρόβλημα. Σειρά εκδόσεων του Υπουργείου Ανοικοδομήσεως αρ. 6 Αθήνα 1946 σ. 83 και εξής.

11. Η κατάσταση στον τομέα του ηλεκτρισμού παρουσιάζεται ικανοποιητικά στο: Θ. Ραυτόπουλος. Το εθνικό δίκτυον ηλεκτρισμού της Ελλάδος. Αθήνα 1946. Επίσης στις εκδόσεις της σειράς μελετών ανασυγκρότησης ό.π. υπ.α. 12 καθώς επίσης στο Ν. Παντελάκης. Ο εξηλεκτρισμός της Ελλάδος ΜΙ.Ε.Τ. Αθήνα 1991.

τες δηλαδή ποσοστό 7,94% του συνολικού αριθμού τους στη χώρα. Το γεγονός ότι η ηλεκτροδότηση κάλυπτε τις πλέον πολυάριθμες συγκεντρώσεις πληθυσμού, ανέβαζε σε 47,75% το ποσοστό των προνομιούχων κατοίκων της χώρας, εγκατεστημένων σε περιοχές, ικανοποιητικά ηλεκτροδοτημένες.

Η συνολική παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας το 1939 έφθασε στις 313,2 MWh και της συνολικής κατανάλωσης στις 250,6 MWh. Το 75% περίπου της παραγωγής και κατανάλωσης διαχειριζόταν η Η.Ε.Α.Π. καλύπτοντας τις ανάγκες Αθήνας και Πειραιά και της ευρύτερης περιοχής της πρωτεύουσας, σε μια μέση ακτίνα δικτύων της τάξης των 50 χιλιομέτρων. Η ανά κάτοικο κατανάλωση στην ύπαιθρο, έφθασε μόλις τις 2,83 KWh έναντι 96,00 KWh των πόλεων, έτσι ώστε για το σύνολο της χώρας, να διαμορφώνεται ένας μέσος όρος 34,2 KWh, ενώ το αντίστοιχο μέγεθος της παραγόμενης ανά κάτοικο ηλεκτρικής ενέργειας διαμορφωνόταν σε 42,7 KWh δηλαδή το 10% του αντίστοιχου μεγέθους για τη Γαλλία ή 6,3% για το Βέλγιο ή 4,8% για τη Γερμανία.

Η δομή της κατανάλωσης (31,14% φωτισμός και θέρμανση, 67,6% βιομηχανία και έλξη, 1,26% αρδεύσεις) καθώς και η για τους σημαντικούς τομείς χωροταξική κατανομή (82,1% της κατανάλωσης στους τομείς βιομηχανίας και έλξης και το 59,8% στους τομείς φωτισμού και θέρμανσης, καταναλωνόταν στην περιοχή πρωτεύουσας) σε συνδυασμό με την ανά κάτοικο κατανάλωση, φανερώνουν την απελπιστική καθυστέρηση στο ζήτημα του εξηλεκτρισμού.

Το όλο πρόβλημα επιβαρύναν οι καταστροφές της πολεμικής περιόδου, έτσι ώστε μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου, οι επιχειρήσεις ηλεκτρισμού που απέμειναν σε λειτουργία, ήταν 250 με εγκατεστημένη ισχύ 130 MW, εκ των οποίων τα 85 MW διέθετε η Η.Ε.Α.Π.

Στο πλαίσιο των μελετών του Ανωτάτου Συμβουλίου Ανασυγκρότησης, εκπονήθηκε το ελληνικό μακροπρόθεσμο πρόγραμμα ενέργειας το οποίο αποτέλεσε και τη βάση για το Α' ενεργειακό πρόγραμμα της ΔΕΗ. Η βελτίωση του δείκτη ενεργειακής αυτοδυναμίας αποτέλεσε στόχο του ενεργειακού προγράμματος 1948-1958 που εκφράσθηκε με την υποστήριξη και προώθηση της πολιτικής αξιοποίησης του λιγνίτη και των υδροηλεκτρικών έργων. Σύμφωνα με τις προβλέψεις για το ενεργειακό ισοζύγιο του 1958, ο λιγνίτης θα συμμετείχε κατά το 60,8 % στην κατανάλωση πρωτογενών μορφών ενέργειας, έναντι 33,9% των πετρελαιοειδών.

Η αισιόδοξη θεώρηση για κατανάλωση ποσοτήτων λιγνίτη στο επίπεδο των 1.000 TWh βασίζονταν στην προοπτική διεύρυνσης της χρήσης στον οικιακό τομέα, αλλά κύρια στη βιομηχανία πέραν της προγραμματισμένης και "ορατής" χρήσης στην παραγωγή ηλεκτρισμού.

Ενώ όμως το επίπεδο της ενεργειακής κατανάλωσης για το 1958, εκτιμήθηκε με ανεκτή απόκλιση για τις δυνατότητες της εποχής (υποεκτίμηση κατά 16,5 %) οι εκτιμήσεις για την κατανάλωση λιγνίτη αποδείχθηκαν απογοητευτικές. Το 1958 στο σύνολο της χώρας καταναλώθηκαν 322 TWh λιγνίτη δηλαδή μόλις 30,3 % των προβλεπόμενων ποσοτήτων, από τις οποίες το 64,3 % καταναλώθηκε στους σταθμούς παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας της ΔΕΗ. Το επίπεδο της κατανάλωσης των προβλέψεων για το 1958, θα

επιτευχθεί μόλις το 1970, όταν η κατανάλωση στους σταθμούς της ΔΕΗ. έφθασε στους 939 Τ.Ι.Π. ή 80,9% της συνολικής κατανάλωσης λιγνίτη στη χώρα.¹²

Η σημαντική υστέρηση στην εκμετάλλευση των λιγνιτών σε συνδυασμό με το σχετικά βραδύ ρυθμό αξιοποίησης της υδροηλεκτρικής ενέργειας, διαμόρφωσαν το δείκτη ενεργειακής εξάρτησης της χώρας στις αρχές της δεκαετίας του 60 περί το 75% (4). Τα πετρελαιοειδή κάλυπταν το 71 % της κατανάλωσης πρωτογενών μορφών ενέργειας έναντι 24% των εγχωρίων πηγών, (18% του λιγνίτη και 6% των υδροηλεκτρικών). Το υπόλοιπο 5% αφορούσε την κατανάλωση γαιάνθρακα, ανθρακίτη και κωκ.

Η κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας προβλεπόταν το 1958 ότι θα έφθανε στους 355 ktce και του φωταερίου στους 200ktce όταν η παραγωγή το 1948 ανερχόταν στους 11,3ktce και 50,40ktce αντίστοιχα.

Για την κάλυψη των σημαντικών, για την εποχή, αναγκών σε ηλεκτρική ενέργεια σχεδιάσθηκε η εκτέλεση μιας σειράς ενεργειακών έργων, πρωτόγνωρων για την ελληνική πραγματικότητα όσον αφορά το μέγεθος και την τεχνολογία και επομένως και το ύψος των απαραίτητων επενδύσεων.

Το γεγονός, ότι βάση της χρηματοδότησης του προγράμματος αποτέλεσε η αμερικάνικη βοήθεια, είχε σαν επακόλουθο, μετά απαίτηση της αμερικανικής πλευράς, την ανάθεση της εκτέλεσης και εποπτείας των έργων καθώς και την οργάνωση του φορέα εκμετάλλευσης σε αμερικάνικες εταιρείες.

Η EBASCO Services Inc για την οργάνωση, τα έργα παραγωγής και μεταφοράς και η Pierce Management Inc για τα ζητήματα λιγνιτών, είναι οι αμερικάνικες εταιρείες που θα υλοποιήσουν το πρώτο ενεργειακό πρόγραμμα και θα διατηρήσουν τον έλεγχο των μεγάλων ενεργειακών έργων της χώρας μέχρι το πρώτο μέρος της δεκαετίας του '60.

Στα μέσα του 1950 η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε την ίδρυση της Δημόσιας Επιχείρησης Ηλεκτρισμού, φορέα που σύμφωνα με τον ιδρυτικό νόμο Ν. 1468/1950 ΦΕΚ 169 Α 7 Αυγούστου 1950 έχει ως σκοπό "την κατασκευήν και εκμετάλλευσιν υδροηλεκτρικών και θερμοηλεκτρικών εργοστασίων καθ' όλην την χώραν, την εγκατάστασιν εθνικού δικτύου προς μεταφοράν της παραγομένης ηλεκτρικής ενέργειας και την διάθεσιν αυτής".

Η ΔΕΗ. είναι ο φορέας, στον οποίο η κυβέρνηση αναθέτει ουσιαστικά το έργο του εξηλεκτρισμού, και στον οποίο χορηγεί το αποκλειστικό προνόμιο της παραγωγής μεταφοράς και διανομής της ηλεκτρικής ενέργειας της χώρας.

Η επιλογή φορέα κρατικομονοπωλιακού χαρακτήρα για τους τομείς παραγωγής και μεταφοράς, εμφανίζεται σαν η μόνη δυνατή, υπό την πίεση 1) της εκτέλεσης και διαχείρισης του πρώτου ενεργειακού προγράμματος με την υλοποίηση του οποίου σε διαστήματα μιας πενταετίας προβλεπόταν ο δεκαπλασιασμός σχεδόν της παραγόμενης ηλεκτρικής ενέργειας και 2) της αποδειγμένης αδυναμίας του ιδιωτικού τομέα να προχωρήσει με

12 Υπηρεσία Χωροταξίας και Περιβάλλοντος. Διεύθυνση Υδατικού Δυναμικού- Φυσικών πόρων Ισοζύγιο προσφοράς- ζήτησης των ορυκτών και μεταλλευμάτων της χώρας. Τόμος Ι Γαιάνθρακες. Έκδοση του Υπουργείου Συντονισμού αρ. 10 Αθήνα 1982 σ. 21. Επίσης Κ. Κουκούλας-Ε. Δογάνης-Β. Μιχαλός-Κ. Πεδικάρης. Μελέτη του θέματος ορθολογικής εκμετάλλευσης των μικρών λιγνιτωρυχείων. Αθήνα Οκτώβριος 1979, σ. 10.

ικανοποιητικούς και κοινωνικοοικονομικά ανεκτούς, ρυθμούς, το ζήτημα του εξηλεκτρισμού.

Παρ' όλα αυτά ο νόμος προέβλεπε ότι για τη διανομή, η Δ.Ε.Η. δεν θα ασκούσε το προνόμιό της, στις περιοχές που ήδη λειτουργούσαν δημοτικές κοινότητες ή ιδιωτικές εκμεταλλεύσεις. Πρόθεση του νομοθέτη, αποτελούσε η δυνατότητα συνύπαρξης και ανάπτυξης και των εκτός κρατικού ελέγχου εκμεταλλεύσεων, με προϋπόθεση όμως, εκ των πραγμάτων, τον εκσυγχρονισμό και προσαρμογή στη νέα πραγματικότητα, των υψηλότερων τεχνολογικών απαιτήσεων της νέας οργάνωσης και επομένως της διάθεσης σημαντικών κεφαλαίων σε νέες επενδύσεις.

Η αδυναμία τόσο των ιδιωτικών εταιρειών όσο και της τοπικής αυτοδιοίκησης να ανταποκριθεί στη νέα κατάσταση, επέβαλε την ψήφιση του Ν. 3523/1956 με βάση τον οποίο πραγματοποιήθηκε σταδιακά η εξαγορά των εκτός κρατικού ελέγχου επιχειρήσεων ούτως ώστε από τη δεκαετία του '60 η Δ.Ε.Η. να αποτελεί και το μόνο φορέα διαχείρισης της ηλεκτρικής ενέργειας.

Παράλληλα στον τομέα του πετρελαίου στα τέλη της δεκαετίας του '50 πραγματοποιείται η σημαντική επένδυση των κρατικών διυλιστηρίων Ασπροπύργου, ολοκληρώνοντας έτσι την κυριαρχία του κράτους στον ενεργειακό τομέα.

Η περιορισμένη συμμετοχή των εγχωρίων λιγνιτών, οι χαμηλές τιμές πετρελαίου και η πολιτική επιδότησης της ηλεκτρικής ενέργειας για τους μεγάλους βιομηχανικούς καταναλωτές, σε συνδυασμό με τη διαχρονικά σταθερή κυριαρχία της μικρής βιοτεχνικής επιχείρησης στο χώρο της μεταποίησης, ώθησαν την τελική κατανάλωση προς τη χρήση του ηλεκτρισμού και των προϊόντων πετρελαίου έτσι ώστε κατά την περίοδο 1961-1973 να καλύπτουν ποσοστό που κυμαίνεται μεταξύ του 90 και 95% της συνολικής τελικής κατανάλωσης.¹³

Η ένταξη στο παραγωγικό σύστημα, των μεγάλων ηλεκτροβόρων βιομηχανικών μονάδων, από τα μέσα της δεκαετίας του, 60 και μετά, σε συνδυασμό με την εντατικοποίηση του προγράμματος εξηλεκτρισμού της χώρας συντελούν στη σημαντική διαθρρωτική μεταβολή της σύνθεσης της κατανάλωσης τελικής ενέργειας.

Η διεισδυση και κυριαρχία του ηλεκτρισμού στον οικιακό τομέα, στον τομέα υπηρεσιών αλλά και το βιομηχανικό τομέα, (όπως προαναφέραμε) αναδεικνύουν την ηλεκτρική ενέργεια, ως κυρίαρχο παράγοντα κατά την άσκηση της ενεργειακής πολιτικής. Η υπόθεση αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι οι ετήσιες επενδύσεις στον τομέα του ηλεκτρισμού κατά την μεταπολεμική περίοδο κυμάνθηκαν μεταξύ του 80-90% των συνολικών ενεργειακών επενδύσεων. Θα πρέπει δε να σημειωθεί ότι οι ετήσιες επενδύσεις στον τομέα της ενέργειας, αποτέλεσαν ποσοστό 40-66% των επενδύσεων στη μεταποίηση και το 6-12,5% των συνολικών επενδύσεων.¹⁴

13. Για την περίοδο 1961-1973 τα μεγέθη έχουν ληφθεί και οι υπολογισμοί έχουν βασισθεί στην εργασία του Ιωάννη Ταλαρούγκα. Ενεργειακό ισοζύγιο της Ελλάδος κατά την περίοδο 1961-1973 Εκδόσεις της Δ.Ε.Η. αρ. 14 στη σειρά των εκδόσεων της Διεύθυνσης Προγραμματισμού, Αθήνα Οκτώβριος 1975. Η μελέτη αυτή αποτελεί την πρώτη συστηματική προσπάθεια καταγραφής του ενεργειακού ισοζυγίου της χώρας για τη δεκαετία του '60 που θεωρούμε ως την πλέον αξιόπιστη, τόσο σε σχέση με ανεπιτυχείς και ατελείς προσπάθειες του Κ.Ε.Π.Ε. θλ. Κ.Ε.Π.Ε. Σχέδιο Προγράμματος Οικονομικής Αναπτύξεως της Ελλάδος (1966-1970) Αθήνα 1965 α. 352 και εξής όσο και σε σχέση με τα στοιχεία του Ο.Ο.Σ.Α.

14. Ακαδημία Αθηνών, Επιτροπή Ερευνών : Το ενεργειακό πρόβλημα στην Ελλάδα και η αντιμετώπισή του. Αθήνα Μάιος 1993 α. 102 και εξής.

Το 1973 η ηλεκτρική ενέργεια καλύπτει το 34,5% της συνολικής τελικής κατανάλωσης έναντι 27,5% το 1964. Αντίθετα τα πετρελαιοειδή περιορίζουν τη συμμετοχή τους στην τελική κατανάλωση κατά 4,3 ποσοστιαίες μονάδες ενώ ενισχύουν τη θέση τους στο ισοζύγιο πρωτογενών μορφών ενέργειας καλύπτοντας το 1973 το 74,1% της συνολικής κατανάλωσης.

Ως προς την τομεακή σύνθεση της τελικής κατανάλωσης, διαπιστώνεται ότι στη διάρκεια της δεκαετίας του '60, ενισχύεται η συμμετοχή της βιομηχανίας σε βάρος των μεταφορών και του οικιακού τομέα. Στη διάρκεια της δεκαετίας 1961-1971 η βιομηχανία αυξάνει τη συμμετοχή της στην τελική κατανάλωση ενέργειας κατά 10,3 ποσοστιαίες μονάδες έναντι μείωσης 6,4 για τον τομέα των μεταφορών και 3,9 του οικιακού-εμπορικού και λοιπών. τομέων.

Οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης της οικονομίας συνοδεύθηκαν από υψηλότερους ρυθμούς αύξησης της κατανάλωσης. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της κατανάλωσης πρωτογενών μορφών ενέργειας την περίοδο 1961-1973 ήταν 12,0% περίπου, με αποτέλεσμα η συνολική κατανάλωση όλων των πρωτογενών μορφών ενέργειας να ξεπεράσει το 1973 τα 12 εκατ.τόνους ισοδύναμου πετρελαίου.

Η κατά κεφαλή κατανάλωση υπερτετραπλασιάζεται και φθάνει στους 1,36 Τ.Ι.Π./άτομο, παραμένοντας όμως ακόμα σε σημαντική απόσταση από τις βιομηχανικές και γενικότερα προηγμένες χώρες, αφού είναι μικρότερη από το 1/3 της αντίστοιχης των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α.¹⁵

4. Οι Τιμές Ενέργειας

Οι τιμές, το κόστος και τα τιμολόγια ενέργειας παρά τις αντίθετες εξαγγελίες, διαμορφώνονται συνήθως με κυβερνητικές παρεμβάσεις στο πλαίσιο πολιτικών οικονομικής διαχείρισης της ενέργειας. Στις κατά καιρούς απόπειρες ερμηνείας του φαινομένου των σημαντικών διαφορών που παρατηρούνται, στις τιμές, το κόστος και τα τιμολόγια της ενέργειας διαφόρων χωρών, επανέρχονται διαρκώς ορισμένα θέματα όπως : η διαφορετική διάρθρωση του κόστους στα διάφορα κράτη, η έλλειψη διαφάνειας στη διαμόρφωση των τιμών και ιδιαίτερα όσον αφορά τους πελάτες υψηλής κατανάλωσης ενέργειας, καθώς επίσης η οφθαλμοφανής ασυνέπεια μεταξύ τιμής και δομής των τιμολογίων στα διάφορα είδη ενέργειας και ειδικά μεταξύ αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας¹⁶.

Οι δυνατότητες που παρέχει ο τομέας της ενέργειας για την εύκολη και άμεση ενεργοποίηση μηχανισμών άσκησης δημοσιονομικής, βιομηχανικής ή και γενικότερα αναπτυξιακής αλλά και κοινωνικής πολιτικής, καθώς επίσης, οι σημαντικές επιπτώσεις στα διάφορα οικονομικά μεγέθη όπως το ισοζύγιο πληρωμών, και το σημαντικό, για τις εθνικές οικονομίες, ύψος των κεφαλαίων που κινούνται στην αγορά της ενέργειας, ερμηνεύουν τη μακρά και γενικευμένη παράδοση των κυβερνητικών παρεμβάσεων στα ζητήματα διαχείρισης της ενέργειας.

15. International Energy Agency Energy balances of OECD Countries 1960-1979 Paris 1981.

16. C.E.C. Η ενέργεια στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Ευρωπαϊκά Κείμενα 7/1980 Λουξεμβούργο 1991 α. 35.

4. 1. Οι Τιμές Ενέργειας στον Τελικό Καταναλωτή

Οι τιμές ενέργειας στον τελικό καταναλωτή, διαμορφώνονται με αφητηρία την τιμή των πρωτογενών μορφών ενέργειας και καλύπτουν πέραν του κόστους παραγωγής και διάθεσης και του εμπορικού κέρδους, τους δασμούς και τους φόρους που επιβάλλουν οι κυβερνήσεις. Σύμφωνα με μια ενδιαφέρουσα μελέτη του Ο.Ο.Σ.Α. σχετικά με την εξέλιξη των τιμών ενέργειας στον καταναλωτή, στις δεκαετίες '60-'70 διαπιστώνεται η σταδιακή μέχρι και 50% μείωση των τιμών ενέργειας στον καταναλωτή, μεταξύ των ετών 1959-1973, παρά την επιβάρυνση των τιμών, των τελικών μορφών κατανάλωσης, πέραν του κόστους παραγωγής, με δασμούς και φόρους που στην περίπτωση των προϊόντων πετρελαίου για πολλές χώρες αντιπροσωπεύουν δύο ή τρεις φορές το αρχικό κόστος του χρησιμοποιούμενου προϊόντος. Η ενεργειακή κρίση του 1973 ανέτρεψε αυτή την τάση αλλά και πάλι οι τιμές ενέργειας στον τελικό καταναλωτή παρέμεναν το 1975 στο επίπεδο των μέσων της δεκαετίας του '60 όταν το πετρέλαιο διετίθετο περί τα 2,5\$ το βαρέλι.

Οι δασμοί και οι φόροι επί των προϊόντων πετρελαίου αποτέλεσαν και αποτελούν βασική πηγή εσόδων για το σύνολο σχεδόν των κυβερνήσεων. Ο διαφορετικός χειρισμός (από φορολογική-δασμολογική άποψη) των προϊόντων πετρελαίου έχει σαν αποτέλεσμα την ποικιλία των τιμών ανάμεσα ακόμα και σε γειτονικές χώρες.

Τις δυνατότητες άμεσης απόδοσης εσόδων από φορολογία των πετρελαιοειδών εκμεταλλεύονται το σύνολο σχεδόν των κυβερνήσεων. Στη διάρκεια μάλιστα των κρίσεων της δεκαετίας του '70 οι κυβερνήσεις χρησιμοποίησαν τους μηχανισμούς φορολόγησης προϊόντων πετρελαίου για τον προσπορισμό πρόσθετων εσόδων, πέραν της αναπλήρωσης των απωλειών από την αύξηση της τιμής του πετρελαίου.¹⁷

Τελικά για τα προϊόντα πετρελαίου παρά το γεγονός ότι θεωρείται μια αγορά που κυριαρχείται από τον ανταγωνισμό, οι τιμές στον τελικό καταναλωτή παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές, λόγω των κυβερνητικών παρεμβάσεων. Ανάλογες διαφορές παρατηρούνται και στις τιμές φυσικού αερίου, με πρόσθετη επιβάρυνση για τη λειτουργία της αγοράς, από τις ειδικές συμβάσεις που αφορούν τους μεγάλους καταναλωτές.

4. 2 Το "Σύστημα" Τιμολόγησης Ενέργειας στην Ελλάδα

Μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του '70, το σύστημα τιμολόγησης ενέργειας στην Ελλάδα, στην περίπτωση των υγρών καυσίμων, κάλυπτε σημαντικό μέρος του φορολογικού και δασμολογικού μηχανισμού σε συνδυασμό με την εξυπηρέτηση στόχων της βιομηχανικής πολιτικής (επιδότηση των βιομηχανικών καυσίμων). Στην περίπτωση της ηλεκτρικής ενέργειας, με την τιμολογιακή πολιτική υποστηρίχθηκε : το εγχείρημα της διεύθυνσης του ηλεκτρισμού, στο σύνολο των παραγωγικών τομέων η ανάπτυξη της "μεγάλης" βιομηχανίας (επιδότηση της τιμής Η.Ε. των "μεγάλων" καταναλωτών) και σε μικρότερο βαθμό η αυτοχρηματοδότηση του αναπτυξιακού προγράμματος της Δ.Ε.Η. Στην τελευταία μάλιστα

17. Αγγελος Αγγελόπουλος Ένα παγκόσμιο σχέδιο για την απασχόληση, Κείμενο για σε διεθνή κλίμακα, Εκδόσεις Electra Press, Αθήνα, 1984 σ.104 και εξής.

περίπτωση του ηλεκτρισμού, είναι δυνατό να υποστηριχθεί ως ένα βαθμό ότι με τη θέσπιση ειδικών τιμολογίων για τις διάφορες χρήσεις υποστηριζόταν η λειτουργία ενός αναδιανεμητικού μηχανισμού μεταξύ των διαφόρων τομέων παραγωγής¹⁸.

Οι σημαντικές αυξητικές μεταβολές των τιμών πετρελαίου της δεκαετίας του '70, πέραν των άμεσων αρνητικών επιπτώσεων στα ισοζύγια των μη παραγωγών χωρών και στα κοστολόγια ιδιαίτερα των ενεργειοβόρων δραστηριοτήτων, ανέδειξε την αναγκαιότητα λειτουργίας ενός "ολοκληρωμένου συστήματος τιμολογήσεως" στο επίπεδο της εθνικής οικονομίας, ώστε να είναι δυνατή η υποστήριξη ενεργειακής πολιτικής προς την κατεύθυνση του ελάχιστου κοινωνικού κόστους σε συνδυασμό με τη βέλτιστη επίδραση στην εθνική οικονομία¹⁹.

Ειδική μελέτη του Διεθνούς Οργανισμού Ενέργειας για το ζήτημα της τιμολόγησης της ενέργειας είχε καταλήξει στην αναγκαιότητα τήρησης ορισμένων βασικών αρχών όπως της "διαφάνειας" της μη επιδότησης των τιμών, της τιμολόγησης με βάση το μακροχρόνιο κόστος αντικατάστασης και της απεμπλοκής των τιμολογίων από τους εισπρακτικούς μηχανισμούς του Δημοσίου.²⁰

Στην Ελλάδα οι αναλύσεις και προτάσεις της περιόδου αυτής κινούνταν στο πλαίσιο των κατευθύνσεων του Διεθνούς Οργανισμού Ενέργειας, όμως στην πράξη περιορισμένες ήταν οι διορθωτικές επεμβάσεις στο σύστημα που λειτουργούσε.

Ετσι σύμφωνα με τις σχετικές αναλύσεις για το μηχανισμό διαμόρφωσης των τιμών στα υγρά καύσιμα ακόμα και στη διάρκεια της δεκαετίας του '80 και στις αρχές της δεκαετίας του '90, και παρά τις απόπειρες για ορθολογική λειτουργία του συστήματος, διαπιστώνεται ότι :

- οι τιμές προ φόρων εμφανίζουν αποκλίσεις από τις διεθνείς τιμές προϊόντων.
- οι τελικές τιμές βενζίνης και ντίζελ θέρμανσης, ήταν από τις χαμηλότερες στην Ευρώπη, ενώ οι τιμές του μαζούτ, που μέχρι και το 1985 ήταν οι φθηνότερες στο χώρο της Ε.Ο.Κ. από το 1986 και εξής ήταν οι ακριβότερες.

1) Δεν ακολουθείται ο κανόνας αποτελεσματικής τιμολόγησης, αφού το γενικό επίπεδο τιμών (μέση σταθμισμένη τιμή) των προϊόντων πετρελαίου δεν αντανakλά τη διεθνή τιμή του αργού.

2) Οι τελικές τιμές των προϊόντων πετρελαίου εμφανίζουν σημαντική χρονική υστέρηση προσαρμογής στις μεταβολές των τιμών του αργού.

18. Για τα τιμολόγια ηλεκτρικής ενέργειας βλ. Turvey Ralsh Πολιτική αξιοποίησης του λιγνίτη και τιμολογήσεως ηλεκτρικής ενέργειας στην Ελλάδα, Ε.Σ.Ε. Αθήνα 1977. Επίσης Π. Μηλιώτης-Ε. Αργαλιά : Η τιμολόγηση της ηλεκτρικής ενέργειας στην Ελλάδα, Ε.Σ.Ε. Αθήνα 1978 και Π. Μηλιώτης : Η τιμολόγηση της ενέργειας στην Ελλάδα, Οικονομία και Κοινωνία, 9, Φεβρουάριος 1980 σ. 44-51. Γενικότερα για την τιμολόγηση ενέργειας μεταξύ άλλων, Ο.Ε. Γ. Χαλκιάπουλος κ.λπ. Μελέτη τιμολόγησης ενέργειας Αθήνα 1977. Από τα σχετικά κείμενα της Δ.Ε.Η. βλ. Δ.Ε.Η. Πρόταση εφαρμογής νέων τιμολογίων το 1984, Αθήνα Νοέμβριος 1983.

19. Εθνικό Συμβούλιο Ενέργειας Έκθεση για την ενεργειακή πολιτική της Ελλάδας 1977, Υπουργείο Συντονισμού, Αθήνα, Δεκέμβριος 1977, σ. 37.

20. Για αναλυτική παρουσίαση των βασικών αρχών τιμολόγησης βλ. ΚΕ.Π.Ε. Ενέργεια, Εκθέσεις για το πρόγραμμα 1988-1992 αρ. 21 Αθήνα, 1991 σ. 122-123.

Στον τομέα της ηλεκτρικής ενέργειας τα ζητήματα τιμολογιακής πολιτικής και πρακτικής, μετά το μεταβατικό στάδιο της εξαγοράς των ιδιωτικών επιχειρήσεων διανομής Η.Ε. (1956-1960) αφορούν αποκλειστικά τη Δ.Ε.Η.

Οι βασικές αρχές της τιμολογιακής πολιτικής της Δ.Ε.Η. είχαν διατυπωθεί με σαφήνεια τόσο στον ιδρυτικό νόμο της επιχείρησης (παραγ. 3 του άρθρου 1 του Ν. 1468/50), όσο και σε επόμενες νομοθετικές ρυθμίσεις της δεκαετίας του '50 (παραγ. 2 του άρθρου 4 του Ν.Δ. 3253/1956, άρθρο 3 του Β.Δ. 28/28-1-57). Σύμφωνα με τη βούληση του νομοθέτη η Δ.Ε.Η. όφειλε να παρέχει την ηλεκτρική ενέργεια :

- στην "ευθηνότερα" δυνατή τιμή
- χωρίς "αδικοιολόγητες διακρίσεις" μεταξύ των διαφόρων περιοχών για καταναλωτές της αυτής κατηγορίας και
- σε τιμές μεγαλύτερες του κόστους ώστε να εξασφαλίζεται αυτοχρηματοδότηση των επενδυτικών προγραμμάτων.

Τα πρώτα τιμολόγια που καταρτίσθηκαν από τους αμερικανούς συμβούλους (EBASCO) και ίσχυσαν μέχρι και το 1973 χωρίς ουσιαστικές μεταβολές ήσαν τα εξής:

- οικιακής χρήσης T9
- γενικής χρήσης T19
- μεγάλης ισχύος T23
- άρδευσης T33
- φωτισμού οδών T49

Με βάση τα τιμολόγια αυτά επιχειρήθηκε η ενιαιοποίηση των τιμολογίων για τις επαρχιακές επιχειρήσεις της Ε.Η.Ε., που εξαγοράσθηκαν σταδιακά από το 1956 μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του '60.²¹

Με την εξαγορά της Η.Ε.Α.Π., διατηρήθηκαν για την περιοχή Αθηνών - Πειραιά, τα μέχρι τότε ισχύοντα τιμολόγια που ήσαν τα εξής :

- Γενικό τιμολόγιο φωτισμού T1
- Τιμολόγιο οικιακής χρήσης T3 (προαιρετικό)
- Τιμολόγιο κοινοχρήστων χώρων πολυκατοικιών T4 (προαιρετικό)
- Τιμολόγιο K1 (προαιρετικό)
- Τιμολόγιο κίνησης με μέγιστο K2 (προαιρετικό)
- Αγροτικό τιμολόγιο K3 (προαιρετικό)
- Τιμολόγιο Μέσης Τάσης A1, A2, A3, A4 κλπ.

Στα τιμολόγια αυτά θα προστεθεί το 1966 το τιμολόγιο A-150 για τους καταναλωτές Υψηλής Τάσης που πρωτοεμφανίζονται στα μέσα της δεκαετίας του '60. Το τιμολόγιο

21. Για το ζήτημα της υλοποίησης της εξαγοράς βλ. μεταξύ άλλων και Σπ. Βασιλακόπουλος, Η εξαγορά των ηλεκτρικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα εκδόσεις Δ.Ε.Η. Αθήνα, 1979.

A-150 εγκρίθηκε με την 288/12-5-66 απόφαση του Δ.Σ. της Δ.Ε.Η. Με την ευκαιρία της καθιέρωσης του τιμολογίου αυτού έγινε προσπάθεια, χωρίς αποτέλεσμα, για την ενοποίηση όλων των τιμολογίων Μέσης και Χαμηλής Τάσης σε δύο κατηγορίες, Β για την Μ.Τ. και Γ για την Χ.Τ.

Τα τιμολόγια της EBASCO και της Η.Ε.Α.Π., με περιορισμένες εμπειρικές αναθεωρήσεις, εξέφραζαν την τιμολογιακή πολιτική της επιχείρησης και γενικότερα της ηλεκτρικής ενέργειας στη χώρα.

Τα τιμολόγια αυτά είχαν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά :

- ίσχυαν γενικά για το σύνολο της χώρας με εξαίρεση την περιοχή Αθήνας-Πειραιά
- βασίζονταν στο μέσο ιστορικό κόστος ισχύος και ενέργειας στις διάφορες θέσεις τάσης (Υψηλής-Μέσης-Χαμηλής)
- επιβαρύνονταν : 1 με τις ρήτρες αναπροσαρμογής καυσίμων (Ρ.Α.Κ.) και μισθών και ημερομισθίων (Ρ.Α.Μ.Η.) και
- 2 με Φ.Κ.Ε. 8% στη Χ.Τ. γενικά και στη Μ.Τ. σε ορισμένες κατηγορίες.

Από τις αρχές της δεκαετίας του '70, οι υπολογισμοί του μέσου κόστους με βάση τις ιστορικές τιμές του απασχολούμενου κεφαλαίου, είχαν ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση των βασικών τιμών των τιμολογίων, σε χαμηλότερα επίπεδα από αυτά που αντιστοιχούν στο πραγματικό κόστος των κεφαλαίων για την επιχείρηση.

Το γεγονός ότι η βασική τιμή των τιμολογίων επιλεγόταν, ώστε να καλύπτει το μέσο κόστος και όχι το μακροχρόνιο οριακό κόστος, συνέβαλε στη σταδιακή επιδείνωση της οικονομικής θέσης της επιχείρησης και την αδυναμία υποστήριξης του επενδυτικού αναπτυξιακού προγράμματός της.

Μετά την πετρελαιοκή κρίση του 1974, η ανάγκη εφαρμογής ενός ολοκληρωμένου συστήματος τιμολόγησης της ενέργειας έγινε επιτακτική. Ως βασική κατεύθυνση του συστήματος τιμολόγησης προτάθηκε η σταδιακή αναπροσαρμογή των τιμών στα επίπεδα που αντανακλούν το συνολικό κόστος της ενέργειας και βασίζονται στις οριακές τιμές των κεφαλαιουχικών δαπανών και καυσίμων που απαιτούνται για επέκταση του ενεργειακού δικτύου²².

4. 3 Η Εμπορική Πολιτική και οι Συνέπειές της στην Οικονομική Θέση της Δ.Ε.Η.

Η τιμολόγηση της Ηλεκτρικής Ενέργειας (Η. Ε.) η πρόσκτηση και εξυπηρέτηση των καταναλωτών και το marketing της Η.Ε., καλύπτουν τις βασικές εμπορικές λειτουργίες της Δ.Ε.Η. Η μελέτη της εξέλιξης των τιμολογίων, των όρων και προϋποθέσεων πρόσκτησης και εξυπηρέτησης των καταναλωτών και του marketing της Η.Ε. στην κατεύθυνση είτε της διεύρυνσης των πωλήσεων είτε της ορθολογικής χρήσης, δείχνουν ότι η εμπορική πολιτική δεν αποτέλεσε αντικείμενο μακροχρόνιου και συστηματικού σχεδιασμού, δεν κινήθηκε

δε στο πλαίσιο επιστημονικών και επιχειρησιακών αρχών, ενώ δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις αναντιστοιχίας με τις γενικότερες επιδιώξεις επιμέρους χρονικών περιόδων²³.

Κατά την εικοσαετία 1950-1970 τα ζητήματα εμπορικής πολιτικής, με εξαίρεση την πολιτική προώθησης των πωλήσεων, δεν φαίνεται να αποτελούν αντικείμενο πρώτης προτεραιότητας για τις διοικήσεις της Δ.Ε.Η.

Ο κρατικο-μονοπωλιακός χαρακτήρας της επιχείρησης, η εξασφάλιση δωρεάν κεφαλαίων για τη χρηματοδότηση των πρώτων μεταπολεμικών προγραμμάτων, το θεσμικό πλαίσιο των σημαντικών, φορολογικών και δασμολογικών απαλλαγών, οι οικονομίες κλίμακας στα πρώτα στάδια της ταχύρυθμης μεγέθυνσης, σε συνδυασμό με τις ευνοϊκές για την ανάπτυξη, γενικότερες συνθήκες της περιόδου (μηδενικός, σχεδόν, πληθωρισμός, χαμηλά επιτόκια δανεισμού, σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες, ελάχιστο και σταθερό κόστος ενεργειακών πρώτων υλών και υπερπροσφορά φθηνής εργασίας) επέτρεψαν την "απρόσκοπτη" ανάπτυξη της επιχείρησης, παρά τις εκτεταμένες υπερτιμολογήσεις των ενεργειακών έργων, (μηχανισμός επαναφοράς των κεφαλαίων των πολεμικών επανορθώσεων) τη διατήρηση σταθερών των τιμών της Η.Ε. για μια υπερεικοσαετή περίοδο και την επιλεκτική υποτιμολόγηση σημαντικών καταναλωτών, όπως το Αλουμίνιο της Ελλάδος (ΑΛΕΛ) και η ΛΑΡΚΟ. Η επιδότηση της ΑΛΕΛ την περίοδο 1966-1973 εκτιμάται σε 45,6 εκατ.\$ (1986) και για την επόμενη δεκαετία 1974-1984 σε 495,8 εκατ. \$ (1986)²⁴.

Παρά όμως τις σοβαρότατες εξελίξεις που σημειώνονται στη διάρκεια της δεκαετίας του '70, αφ' ενός μεν σε διεθνές επίπεδο (ανατροπή του καθεστώτος συναλλαγματικών ισοτιμιών, ραγδαία αύξηση των τιμών των ενεργειακών καυσίμων, σημαντική άνοδος των επιτοκίων) αφ' ετέρου δε σε εθνικό και επιχειρησιακό επίπεδο (υποτίμηση της δραχμής, ανατροπή του καθεστώτος δασμολογικών και φορολογικών απαλλαγών της Δ.Ε.Η. 1971), οι "ανησυχίες" των διοικήσεων και των κυβερνήσεων, για τις σημαντικότερες απώλειες εσόδων, περιορίζονται σε ακαδημαϊκές αναζητήσεις όσον αφορά την τιμολογιακή πολιτική, ενώ η μεταβολή των όρων και προϋποθέσεων για τη σύνδεση νέων καταναλωτών παρά την προσπάθεια, εξορθολογικοποίησης δεν κρίνεται σημαντική για τα οικονομικά της επιχείρησης.

Οι σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ κόστους και τιμής πώλησης της Η.Ε., αποτελούν σταθερή, διαχρονικά, διαπίστωση, για κάθε σχετική προσέγγιση του ζητήματος από τις αρχές της δεκαετίας του '70 και μετά. Η διαπίστωση αυτή κατά κανόνα συνοδεύεται από τις εκτιμήσεις, για το ύψος και την διάρθρωση των αποκλίσεων που αποδεικνύει την σημαντικότητα των τιμών Η.Ε. στη διαμόρφωση ενός αναδιανεμητικού μηχανισμού με σημαντικές επιπτώσεις στη διάρθρωση της παραγωγικής βάσης αλλά και στην ορθολογική χρήση ενέργειας (σπατάλη πόρων).

Η ανατροπή του καθεστώτος δασμολογικών και φορολογικών απαλλαγών (1971), σημαίνει για την επιχείρηση αύξηση των αναγκών σε δανεισμό της τάξης του 30% και

23. Για το ζήτημα αυτό ενδιαφέρουσα είναι η προσέγγιση του στελέχους της Δ.Ε.Η. Ρ. Μαϊσίπουλου στο "Μερικές παρατηρήσεις πάνω στην εμπορική λειτουργία της Δ.Ε.Η." Δ.Ε.Η. Ιανουάριος 1981.

24. Για το ζήτημα της σύμβασης παροχής Η.Ε. με την ΑΛΕΛ βλ. μεταξύ άλλων Α. Κανελλόπουλος, Συγκριτική αποτίμηση οικονομικού οφέλους σε επίπεδο επιχείρησης και σε επίπεδο εθνικής οικονομίας: Η περίπτωση του Αλουμινίου της Ελλάδος, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1982. Επίσης Γ. Πετράκης, Το παραγωγικό κύκλωμα Βωξίτη-Αλουμίνος-Αλουμίνιο-Μεταποίηση Αλουμινίου, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1990 σ. 342.

αύξηση του κόστους εκμετάλλευσης κατά 11,5%²⁵ ενώ οι αποκλίσεις μεταξύ κόστους και εσόδων για τα διάφορα σημεία κόστους υπολογίζονταν (1973) για την περίοδο 1972-1977 ως εξής:

Θέση κόστους	εκατ. δρχ.	%
Α. Υψηλή τάση	-2.339,1	-22,43
Β. Μέση τάση	+1.191,5	+12,12
Γ. Χαμηλή τάση	-3.426,5	-6,95
ΣΥΝΟΛΟ	-4.424,3	-6,32

Οι αποκλίσεις αυτές αποτελούν μέτρο των επιπτώσεων της πολιτικής δασμολογικών και φορολογικών απαλλαγών και λοιπών προμοδοτήσεων που ακολουθήθηκε στην διάρκεια της πρώτης εικοσαετίας λειτουργίας της Δ.Ε.Η. και ένδειξη για την κατοπινή πορεία της επιχείρησης υπό το πρόσθετο βάρος των δυσμενών εξελίξεων στις συναλλαγματικές ισοτιμίες στις τιμές των καυσίμων και στο κόστος του χρήματος.

Οι επιπτώσεις της σημαντικής αυτής μεταβολής στην οικονομική θέση της επιχείρησης, απεικονίζονται ικανοποιητικά στην εξέλιξη βασικών συντελεστών για τη λειτουργική απόδοση, την απόδοση των ιδίων κεφαλαίων και την απόδοση της πιστωτικής πολιτικής της επιχείρησης.

Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι μετά την άρση των δασμολογικών και φορολογικών απαλλαγών το λειτουργικό επιτόκιο ενεργητικού (καθαρό προϊόν εκμετάλλευσης / πωλήσεις) το καθαρό επιτόκιο των ιδίων κεφαλαίων (κέρδη προς κεφαλαιοποίηση / μέση τιμή δύο ετών των ιδίων κεφαλαίων) και ο λόγος ιδίων κεφαλαίων προς συνολικές υποχρεώσεις μειώθηκαν, στη διετία 1972-73, κατά 33,02%, 78,77% και 28,6% αντίστοιχα.²⁶

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι εξελίξεις αυτές σημειώνονται λίγο πριν την πρώτη ενεργειακή κρίση, και αποτελούν την αφετηρία μιας νέας περιόδου για την πορεία και την τύχη της μεγαλύτερης επιχείρησης της χώρας.

25. Θ. Χαμοδράκας, Μελέτη επί της εξέλιξης του κόστους κατά την περίοδο 1972-1977 Δ.Ε.Η. Διεύθυνση Προγραμματισμού, Αθήνα, 1973.

26. Κ. Γενηδουνιάς και συνεργάτες, Έκθεση της Δ.Μ.Σ./ Δ.Ε.Η. για την εξέλιξη των οικονομικών μεγεθών της Δ.Ε.Η. Δ.Ε.Η. Αθήνα, 1974.